

Forskningsrådets prinsipper for åpen tilgang til vitenskaplig publisering

© **Norges forskningsråd 2009**

Norges forskningsråd
Postboks 2700 St. Hanshaugen
0131 OSLO
Telefon: 22 03 70 00
Telefaks: 22 03 70 01
bibliotek@forskningsradet.no
www.forskningsradet.no/

Publikasjonen kan bestilles via internett:
www.forskningsradet.no/publikasjoner

eller grønt nummer telefaks: 800 83 001

Forskningsrådets prinsipper for åpen tilgang til publisering

1) Målsetting

Det er en viktig forskningspolitisk målsetting at resultatene av offentlig finansiert forskning skal være offentlig tilgjengelige. Vitenskapelig publisering som bygger på FoU-prosjekter som er helt eller delvis finansiert av Forskningsrådet, skal i størst mulig grad være åpent tilgjengelig for alle interesserte. For å oppnå dette skal Forskningsrådet bidra til at det potensialet for formidling og kvalitetssikring av forskningsresultater som ligger i digitale medier og infrastruktur blir utnyttet til fulle.

Merknader

Open Access – åpen tilgang til vitenskapelig publiserte artikler – er en målsetting om en åpen, og kvalitetssikret kilde til kunnskap. De siste årene har Open Access fått aktualitet fordi enkelte internasjonale tidsskriftforlag har kommet i en monopolsituasjon, noe som har ført til en sterk vekst i kostnadene til tidsskriftabonnementer. Dette har igjen satt institusjonsbibliotekenes budsjetter under sterkt press.

Open Access dekker imidlertid også andre viktige forskningspolitiske behov gjennom å:

- a) Øke den faglige kvaliteten ved at flere enkelt kan kommentere og bygge videre på publiserte forskningsresultater
- b) Ved at næringsliv og annen virksomhet enkelt får tilgang til publiserte forskningsresultater
- c) Ved at myndigheter og forvaltning får kunnskap om forskningsresultater
- d) Ved å lagre et ubegrenset antall digitale kopier av artikler, sikre tilgang til dagens publiserte forskningsresultater for framtiden
- e) Ved å gi forskere ved lite bemidlede institusjoner, ikke minst i utviklingsland, tilgang til de nyeste forskningsresultatene.

Det er i hovedsak to innfallsvinkler til åpen tilgang til vitenskapelig publiserte artikler:

- 1) Egenarkivering av allerede publiserte artikler i institusjonelle eller fagspesifikke digitale arkiv med ubegrenset offentlig tilgang.
- 2) Fagfellevurderte elektroniske tidsskrift som er vederlagsfritt og allment tilgjengelige (Open Access-tidsskrift). Utgivelseskostnadene ved Open Access-tidsskrift dekkes på andre måter enn gjennom abonnement, som regel ved at forfatter betaler for å publisere.

De to innfallsvinklene til Open Access refererer til to forskjellige forretningsmodeller for vitenskapelig tidsskriftpublisering. Egenarkivering innebærer ingen vesentlige utfordringer for dagens abonnementsbaserte system, men kan forventes å presse ned forlagenes priser fordi artikler etter en tid (normalt inntil seks måneder) er gratis tilgjengelige. Open Access-tidsskrift utfordrer på sin side den etablerte abonnementsmodellen, og kan gi strukturelle konsekvenser det i dag er vanskelig å forutse. For eksempel er spørsmålet om hvordan forfatterbetaling skal organiseres og finansieres på en bærekraftig måte, uavklart.

Open Access er ikke begrenset til vitenskapelige tidsskriftsartikler. Antologiartikler og monografier er eksempler på andre fagfellevurderte publikasjoner som kan sees i et Open Access-perspektiv. Tidsskriftsartikler er imidlertid den dominerende publiseringsformen – internasjonalt og på tvers av fagfelt. Det er derfor foreløpig hensiktsmessig å avgrense Forskningsrådets Open Access-prinsipper til denne publiseringsformen.

Norske forskere har lenge kunnet bidra til Open Access gjennom å deponere egne vitenskapelige artikler i institusjonelle og fagspesifikke elektroniske arkiv. Til tross for oppfordringer til å egenarkivere, har få forskere benyttet seg av denne muligheten. Internasjonal erfaring tyder også på at *oppfordring* til egenarkivering gir få resultater, mens *krav* fører til stor oppslutning blant forskere. Å få den viktigste brukergruppen, forskerne, til å ta i bruk egenarkivering, framstår som en avgjørende suksessfaktor.

2) Forskningsrådets krav til åpen tilgang til vitenskapelig publisering

De samfunnsmessige fordelene knyttet til åpen tilgang til vitenskapelig publisering er betydelige. Forskningsrådet vil derfor stille krav om at fagfellevurderte vitenskapelige artikler som bygger på forskning helt eller delvis finansiert av Forskningsrådet skal egenarkiveres i egnede arkiv der hvor slike finnes. Krav om slik arkivering må likevel ikke komme i konflikt med forfatters akademiske og juridiske rettigheter.

Merknader

Forskernes rett til selv å velge publiseringskanal for egne vitenskapelige resultater er et viktig aspekt ved den akademiske friheten. Men forskere har også en akademisk forpliktelse til å publisere på en slik måte at fagfellesskapet og allmennheten får en tilfredsstillende tilgang til disse resultatene.

Prinsippet om den enkelte forskers frihet til å velge kanal for publisering av sine forskningsresultater kan utfordres på to måter gjennom krav om Open Access:

- 1) Krav om egenarkivering kan begrense muligheten til å publisere i tidsskrift som ikke godtar dette. De fleste norske og internasjonale vitenskapelige tidsskrift godtar imidlertid i dag egenarkivering. Krav om egenarkivering fra stadig flere forskningsinstitusjoner og -finansiører gjør at det er et tidsspørsmål før dette er vanlig praksis. I de tilfeller hvor egenarkivering likevel ikke er tillatt, bør Forskningsrådet kunne godta unntak fra kravet om egenarkivering.
- 2) Open Access-publisering som finansieres ved forfatterbetaling kan innebære nye økonomiske og administrative begrensninger. Det kan for eksempel være uheldig dersom forskningsmiljøene får beslutningsmyndighet over hvem som skal motta midler til å publisere og dermed faktisk får publisert. Forskningsrådet bør derfor være forsiktig med å etablere insentiver som bidrar til å endre grunnleggende publiseringsmønstre, før det foreligger tilstrekkelig kunnskap om konsekvensene av forfatterfinansiert publisering.

Når Forskningsrådet pålegger forskere å lagre opphavsrettslig materiale i institusjonelle arkiv, må Forskningsrådet være sikker på at slik arkivering ikke bryter med forfatters og utgivers opphavsrettslige rettigheter til dette materiale. Dette gjelder blant annet for sekundærbruk av publisert materiale, som digitale kompendier til bruk i undervisning. UHR og rettighetsorganisasjonene er i gang med forhandlinger om bruk av digitalt materiale ved institusjonene. En framtidig avtale vil sannsynligvis avklare opphavsrettslige sider ved sekundærbruk av materiale fra digitale arkiv og Forskningsrådet vil ta hensyn til en slik avtale i de krav som stilles til egenarkivering.

3) Egenarkivering: Infrastruktur og brukerperspektiv

Vitenskapelige tidsskriftsartikler som faller innenfor kravene i punkt 2 skal arkiveres i et åpent elektronisk arkiv (repository), enten ved den institusjonen forskeren er tilknyttet eller i et fagspesifikt arkiv. Normalt skal en "post-print-versjon" av artikkelen arkiveres. Dersom forfatteren publiserer i et tidsskrift som ikke tillater slik arkivering og ikke har mottatt slik tillatelse fra utgiver etter å ha forespurt om dette, kan vedkommende få fritak fra krav om egenarkivering.

Merknader

Den tekniske og administrative infrastrukturen for egenarkivering er i stor grad på plass ved norske utdannings- og forskningsinstitusjoner, gjennom blant annet DUO ved UiO og BIBSYSs Brage-løsning. Helseforetakene, på sin side, har utviklet et felles system (HERA), mens det innenfor instituttsektoren er varierende dekning. Det finnes også internasjonale fagspesifikke åpne arkiv innenfor enkelte forskningsfelt, for eksempel UK PubMed Central. Dersom dette er arkiv som øker synligheten til publikasjonene eller er foreskrevet som pliktarkiv av andre oppdragsgivere, bør Forskningsrådet oppfordre forskere til å benytte disse.

Brukervennlighet er en viktig faktor for å sikre at forskere egenarkiverer uten å føle det som en ekstra arbeidsbyrde. En arbeidsgruppe nedsatt av Kunnskapsdepartementet har nylig levert forslag til en felles database for vitenskapelig publisering innenfor et nasjonalt system for forskningsinformasjon. Arbeidsgruppens anbefalinger er samlet i rapporten Norsk vitenskapsindeks (NVI) (NIFU-STEP, rapport 33/2008). Bakgrunnen for arbeidet er behovet for å samle publiseringsdata fra helseforetakene, UH- og instituttsektoren i ett register. Det er mulig å videreutvikle NVI til også å kunne laste opp fulltekstartikler til institusjonelle arkiv, noe som vil forenkle arbeidet med egenarkivering betraktelig. En slik bruksmåte vil imidlertid avhenge av hvilke oppfølging rapportens anbefalinger får i departementet.

En slik videreutvikling av NVI bør også gi forskere informasjon om juridiske rettigheter de har i forhold til opphavsrett, og om hvilken versjon av artikkelen de kan laste opp. Forskningsrådet og andre institusjoner som stiller krav om egenarkivering, må likevel forventes å gi veiledning om hvilke rettigheter forfattere har i forbindelse med egenarkivering.

4) Samarbeid og råd

Open Access er i kontinuerlig utvikling og kan på sikt føre til store endringer i publiseringsmønster og -praksis innenfor forskning og akademisk. Det er viktig at Forskningsrådets prinsipper reflekterer denne utviklingen, og kan tilpasses dersom omstendighetene krever det. For å sikre at prinsippene til enhver tid bidrar til målsettingen om åpen tilgang til vitenskapelig publisering, skal Forskningsrådet ha en god dialog om prinsippene med relevante institusjoner og samarbeidspartnere.

Merknader

Forskningsrådet skal gi forskningspolitiske råd til myndighetene. Kunnskapsdepartementet har i brev av 2. juni 2008 bedt Forskningsrådet og UHR om gi råd om tiltak som kan fremme egenarkivering og annen Open Access-publisering. Departementet ber spesielt om en vurdering av om det bør stilles krav om obligatorisk egenarkivering av offentlig finansiert forskning, samt hvilke juridiske, teknologiske, kommunikasjonsmessige, økonomiske, administrative og evt. andre konsekvenser dette vil medføre. Forskningsrådets tilbakemelding til departementet er utformet i overensstemmelse med prinsippene for åpen tilgang til vitenskapelig publisering.